

voorstaan op zijn academische functies dan op zijn politieke of bestuurlijke rollen. Met zijn gouverneurschap ruilde Balthazar een tijd lang de academische ivoren toren in voor een meer actieve bestuurlijke rol, maar niet zonder er zich van gewist te hebben dat het gezag en de status die aan dit ambt verbonden waren belangrijker waren dan echte politieke macht. Politiek was voor hem blijkbaar nuttiger als uitstraling van gezag dan als uitoefening van macht.

Interessant zijn de bijdragen die aan het ontstaan en de ontwikkeling van de Gentse hedendaagse geschiedschrijving worden gewijd. Jan Art behandelt in een gedegen historiografische inleiding de voorgeschiedenis van het vakgebied, Romain Van Eenoo schetst een eerder impressionistisch portret van de meer recente ontwikkelingen. In beide gevallen is de informatie interessant voor een betrekkelijk kleine *in-crowd*, van een verder reikend historiografische *tour d'horizon* is echter geen sprake.

De samenstellers van dit *Liber Amicorum* hebben er voor geopteerd om veel nadruk te leggen op de wetenschappelijke instellingen waarbinnen Balthazar gewerkt heeft. Dit levert interessante portretten op van het AMSAB, het MIAT en het SOMA. Op die manier krijgt men stuk voor stuk lezenswaardige bijdragen over de verschillende instellingen, als het ware geflankeerd door artikelen waarin een thema wordt gehandeld dat op het betreffende onderzoeksterrein ligt. Dat alles levert een overzicht op van de verschillende belangstellingssferen van Balthazar: de geschiedenis van de emancipatorische bewegingen (waartoe naast het socialisme ook de Vlaams-nationale beweging kan worden gerekend), de geschiedenis van de industriële samenleving, en de Tweede Wereldoorlog. Knappe bijdragen zijn er van een aantal van Balthazars coryfeeën: van Bruno Dewever over de recente geschiedschrijving over de Vlaamse Beweging, van Hendrik Defoort over de historiografie van de socialistische arbeidersbeweging, en van Rudi Vandoorslaer over de herdenking en de politieke nalatenschap van de Tweede Wereldoorlog in België tussen 1945 en 2000.

Libri amicorum zijn vaak niet veel meer dan rommelige bijdragenbundels waarbij uitvoerig de lof wordt gezwaaid aan de gevierde en vervolgens al spoedig de draad wordt kwijt geraakt in een boek waar iedere auteur zijn 'vriendschap' beleeft door onderling weinig samenhangende bijdragen te leveren. *Geschiedenis maken* is in dit opzicht goed doordacht. Het boek is daarenboven erg verzorgd uitgegeven. Het vertoont een coherentie die men niet van huldeboeken verwacht. De samenstellers hebben gekozen voor een institutionele invalshoek, en dat levert interessante inlichtingen op over de 'infrastructuur' van het historisch bedrijf in België. Daarom kan dit boek ook ter hand genomen worden door iedereen die zich interesseert voor de ontwikkelingen en de stand van de Belgische geschiedschrijving.

Georgi Verbeek
Universiteit Maastricht

Gobodo-Madikizela, Pumla, *Veroverde vergeving. Oog in oog met de killer Eugene de Kock*. (Oorspronkelijke titel: *A Human Being Died That Night – A South African Story of Forgiveness*) (Amsterdam: Balans, 2003) 222 p. ISBN 9050186181

Toen in de winter van 1996 Eugene de Kock voor het Hooggerechtshof van Pretoria een straf van 212 jaar tegen zich hoorde uitspreken, danste buiten een massa van uit-zinnige vreugde. Aan de handen van deze misdadiger kleefde teveel bloed van zwarte

Zuid-Afrikanen. De vroegere commandant van *Vlakplaas*, een luguber politiekamp even ten noordwesten van de hoofdstad van waaruit doodseskaders werden afgestuurd om verzetsstrijders en politieke tegenstanders van het apartheidsregime te elimineren, werd een van de belangrijkste zondebokken voor het nieuwe Zuid-Afrika dat met zijn gewelddadige verleden in het reine wil komen. De verdachte was op 89 aanklachten schuldig bevonden, waaronder moord, foltering en bomaanslagen. De Kock zit nog steeds opgesloten in C-Max, de maximaal beveiligde afdeling van Pretoria's centrale gevangenis. Hij ontvangt zijn bezoekers in zijn oranje gevangenisplunje, zijn voeten met kettingen aan de grond geketend. Maar sinds zijn veroordeling in 1996 is Zuid-Afrika veranderd, en ook het beeld van Eugene de Kock, de 'bloedhond van het apartheidsregime', is niet hetzelfde gebleven.

Eén van De Kocks bezoekers werd Pumla Gobodo-Madikizela, opgegroeid in Langa, het zwarte township bij Kaapstad. In haar kinder- en jeugd jaren was ze zelf herhaaldelijk getuige van wreed politieoptreden en aanstootgevende discriminatie. Haar leven lang is ze betrokken geweest bij diverse organisaties die zich bezig houden met mensenrechtenkwesies en maatregelen ter bescherming van kinderen. Zij studeerde aan verschillende universiteiten in binnen- en buitenland en werd als klinisch psycholoog lid van de 'Waarheids- en Verzoeningscommissie' (TRC). In de West-Kaap coördineerde en leidde ze de publieke hoorzittingen van de TRC, waar daders en slachtoffers van politiek geweld uit de tijd van de apartheid aan het woord kwamen. De TRC werkte op basis van een dubbel principe. Wie volledige bekentenis aflegde over gepleegde misdaden en vervolgens kon aantonen dat die politiek gemotiveerd waren, kwam in aanmerking voor amnestie.

De auteur exploreert in haar ontmoeting met De Kock de mogelijkheden van vergiffenis. Daarbij is de ontmoeting en dialoog tussen dader en (de nabestaande van het) slachtoffer cruciaal. Wie vergiffenis schenkt, toont zich niet noodzakelijk zwak of wist evenmin het misdrijf uit. Wie vergiffenis schenkt aan diegene die berouw toont, ongeacht de omvang of de aard van het misdrijf, herstelt de oorspronkelijke band van medemenselijkheid. Wie berouw toont, vraagt om weer in de samenleving van mensen te worden opgenomen. De beslissing om vergiffenis te schenken, is geen teken van zwakheid maar versterkt juist de positie van het slachtoffer. Hij of zij beslist namelijk zelf om al dan niet in te gaan op de noodkreet van de verschoppeling. In het hoofdstuk 'Geen haat in mijn hart' schrijft de auteur dat vergiffenis in feite een sublieme vorm van wraak is. Wie vergeeft, toont zich moreel de meerdere. Het slachtoffer behoudt de bevoorrechte positie als hij aan de moreel rechtvaardige kant blijft staan en weigert zich tot het kwaad te verlagen dat hem is aangedaan. Slachtoffers triomferen op die manier over de veroorzakers van hun leed. Zij houden hen een spiegel voor: 'Dit is wat het betekent om menselijk te zijn. Ik kan en wil het kwaad dat je mij hebt aangedaan niet met gelijke munt terug betalen'.

Eugene de Kock is in Zuid-Afrika, ondanks zijn monsterlijke record, bijna geruisloos in een nieuwe cultfiguur veranderd. Dat heeft alles te maken met de manier waarop hij bekentenissen heeft afgelegd over zijn misdaden. De Kock wordt nu hoe langer hoe meer opgevoerd als een schoolvoorbeeld van een berouwvolle misdadiger die smeekt om vergiffenis. Tevens wordt hij geroemd om de eerlijkheid en volledigheid waarmee hij getuigenis aflegt. Zijn getuigenissen hebben velen ervan kunnen overtuigen dat hij een radertje was in een veel grotere machine en slechts de uitvoerder was van bevelen van hogerhand. Dit is politiek niet zonder belang. De Kock wordt nu beschouwd als iemand die gebruikt wordt als een zondebok om er de verantwoordelijk-

heid van toppolitici in de NP-regering, staatspresident P.W. Botha inbegrepen, mee te helpen verdoezelen.

Veroverde vergeving is een schitterend relaas over de verwerking van het verleden in het nieuwe Zuid-Afrika. In het boek staat de antropologie van schuld, berouw en vergiffenis centraal. Het gaat veel minder over de politieke en maatschappelijke context en op het vlak van de historische reconstructie staat het boek ronduit zwak. Wie als historicus of sociale wetenschapper geïnteresseerd is in de mechanismen van grootschalig politiek geweld, komt met dit boek dus niet veel verder. Over de precieze aard en omvang van de misdaden die De Kock heeft gepleegd, komt de lezer niet veel te weten. Evenmin over de context waarin hij functioneerde. Zo geraakt de auteur niet veel verder dan een wel erg summiere schets van de politieke en ideologische achtergrond van De Kocks optreden als politieman. Maar die overtuigt niet werkelijk. De Kock komt uit een traditionele Afrikaner gemeenschap, waar anticommunisme, een onversneden nationalisme en een met bijbelse argumenten verdedigd apartheidsdenken de regel was. Dat waren de waarden die door een overgroot gedeelte van zijn gemeenschap werden gedeeld. Van overdreven ideologische ijver was er geen sprake. De ingrediënten van de apartheidsideologie op zich waren niet genoeg om van hem een professionele *killer* te maken.

De auteur gaat helemaal niet in op de politieke context waarin Zuid-Afrika zich in de jaren zeventig en tachtig bevond. Men kan moeilijk voorbij gaan aan het klimaat van politieke radicalisering, een toenemende geweldspiraal en de internationalisering van het conflict tussen voor- en tegenstanders van de apartheid. Onder president P.W. Botha werd een *total onslaught* gelanceerd, waarin met inzet van alle politieke en economische middelen het blanke bastion van Zuid-Afrika werd verdedigd. Vanuit het perspectief van deze zogenaamde 'totale strategie' was het binnenlandse verzet tegen het apartheidsregime een afgeleide van de 'communistische dreiging' die vanuit het buitenland werd georkestreerd. Pretoria ging de onderdrukking van het anti-apartheidsverzet exporteren naar het buitenland door militaire acties te beginnen, vaak in de vorm van een geheime 'vuile oorlog', tegen de zogenaamde 'frontlijnstaten' over de grens. De inzet van paramilitaire doodseskaders was een logisch gevolg van een vergaande radicalisering waarbij het militair apparaat, maar ook de inlichtingen- en politiediensten werden ingezet voor de verplettering van de vijand. Het optreden van De Kock en zijn doodseskaders is dus sterk context-gebonden, en vond plaats in een sterk gepolariseerd zuidelijk Afrika dat naar een internationale burgeroorlog dreigde af te glijden.

Als zondebok voor de misdaden van het apartheidsregime is Eugene de Kock in Zuid-Afrika de laatste jaren paradoxaal genoeg tot een nieuw soort 'idool' geëvolueerd. De getuigenissen van De Kock tonen aan dat de lijnen van verantwoordelijkheid voor de misdaden van het apartheidsregime tot in de hoogste regionen van het NP-*establishment* reiken. De bekentenissen doen voor sommigen ook de betekenis van de TRC in een ander daglicht plaatsen. Op de werking van de TRC is trouwens altijd vanuit verschillende hoeken scherpe kritiek uitgeoefend. Wie de TRC altijd al heeft gewantrouwd, ziet in het geval van De Kock het bewijs dat de Waarheidscommissie als een soort katholieke biechtstoel fungeerde, die ook door politici en generaals kon worden gebruikt om hun handen in onschuld te wassen. Het nieuwe Zuid-Afrika kan op die manier met een nieuwe *Lebenslüge* worden opgezaald, naar het voorbeeld van de *Zweite Schuld* in Duitsland na 1945. De historische schuld van het apartheidsregime wordt geconcentreerd op die ene 'anti-held'. De samenleving in haar geheel, en de

vroegere politieke elite in het bijzonder, worden verder van iedere zonde vrijgepleit. Pumla Gobodo-Madikizela is bereid om Eugene de Kock vergiffenis te schenken. Maar deze vergiffenis heeft alleen maar zin als de natie in haar geheel rekenschap blijft afleggen van haar gewelddadig verleden.

Georgi Verbeeck
Universiteit Maastricht

G.J. Schutten, *Verdwenen schepen. De houten kleine beroepsvaartuigen, vrachtvaarders en vissersschepen van de Lage Landen* (Zutphen: Walburg Pers, 2004) 496 p. ISBN 9057302985

In de Nederlandse maritieme geschiedenis voeren de Koninklijke marine en de zee-gaande koopvaardij en visserij de boventoon, terwijl de scheepvaart op de binnenwateren relatief weinig aandacht krijgt. Schutten heeft met zijn boek *Verdwenen schepen* een forse aanzet gegeven voor een correctie op deze eenzijdigheid. Het is het resultaat van een onderzoeksproject dat veertig jaar heeft geduurd. In 1963 raakte hij gefascineerd door de grotendeels verdwenen wereld van houten tjalken en andere zeilende binnen-vaartschepen en begon aan een inventarisatie van de vele scheepstypes op dat gebied. Hij bestudeerde de literatuur, verzamelde foto's en – het belangrijkste – hield veel interviews met schippers en andere overwegend bejaarde heren die met deze schepen hadden gevaren.

In 1972 was dit onderzoek afgerond en verplaatste hij zijn aandacht naar de kleine houten beroepsvaartuigen – zoals punters, pramen, schuiten en schouwen (lengtes tot ongeveer twaalf meter). Zij werden door bijvoorbeeld veehouders en tuinders gebruikt voor vracht- en personenvervoer en waren lange tijd belangrijk in ons waterrijke land. Er bestond weinig literatuur over. Schutten deed tien jaar over deze tweede inventariserende rondgang. Hij heeft 400 vaartuigen opgemeten en sprak weer met een groot aantal kenners. Hij nam 400 interviews af. Na 1981 lag het project tien jaar stil (de auteur is fysicus en was werkzaam als stralingsdeskundige). In 1991 nam hij de draad weer op en begon hij aan de uitwerking, ordening en analyse van het materiaal (voor vissersschepen gebruikte hij studies van derden). In 2004 rondde hij het onderzoek af met een promotie in Groningen.

Het proefschrift omvat een indrukwekkende catalogus met bijna 500 scheepstypes. Schutten beschrijft en ordent de types volgens een vaste systematiek met duiding van functie, vaargebied, hoofdafmetingen en constructiewijze. De meest interessante types gaan vergezeld van uitvoerige beschrijvingen en illustraties. Naast foto's zijn er ruim 300 tekeningen van onder meer rompconstructies en zeilplannen (de auteur heeft zich daarvoor het technisch tekenen eigen gemaakt).

Door de zorgvuldige ordening en beschrijvingen stijgt deze catalogus uit boven veel publicaties op maritiem gebied. Een ander sterk punt is dat – voorzover ik weet – voor het eerst uitgebreid aandacht is geschonken aan de kleine houten beroepsvaartuigen. Het zijn niet altijd de meest boeiende scheepstypes maar zij vormen een belangrijk cultuurgoed waarvan de geschiedenis eeuwen teruggaat. De vraag is natuurlijk in hoeverre deze catalogus compleet is. Vreemd genoeg gaat Schutten daar niet op in maar ik vermoed dat hij verreweg de meeste scheepstypes te pakken heeft. Mij ver-raste bijvoorbeeld dat hij een type roeisloep gevonden heeft dat ooit in Vlissingen